نەخشەی ئوستانی ورمێ (ارومیه)

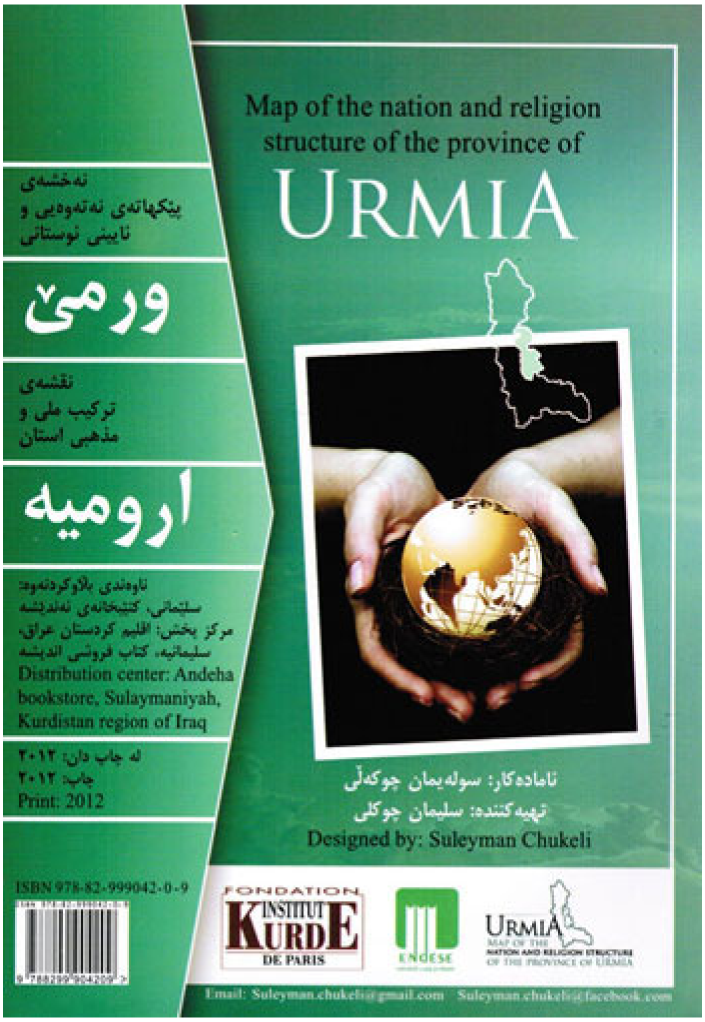

سولەیمان چوکەڵی، "نەخشەی پێکهاتەی نەتەوەیی و ئایینی ئوستانی ورمێ"، ناوەندی بڵاوکردنەوە: کتێبخانەی ئەندێشە،

سلێمانی ٢٠١٢، ISBN 978-82-999042-0-9

دوابەدوای 'نەخشەی موکریان'، بەرهەمێکی دیکەی کاک 'سولەیمان چووکەڵی' لە کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠١٢ دا بڵاو بووەوە. ئەم کارەش وەک کارەکەی پێشووی کاک سولەیمان لە شێوازی نەخشەیەکی قەبارە گەورەی دیوارییدایە بەڵام تەنیا یەک ڕووی کاغەزەکەی گرتۆتەوە.

کاک سولەیمان هەڵگری ماستێری جوغرافیای سروشتی لە زانکۆی تارانە و ئەم کارەی بە شێوەیەکی پرۆفیشناڵ بەڕێوە بردووە، لە شوێنێکیشدا سەرچاوەی کارەکانی خۆی ناساندوون کە زوربەیان نەخشەی فەرمی دام و دەزگا حکوومییەکانی و بۆ نموونە سوپای ئێرانن. نەخشەکە بە سەر دەیان بەشی جیاوازدا دابەش کراوە کە لە هەرکامیاندا سەبارەت بە پێکهاتەی نەتەوەیی و ئایینی دانیشتووانی ئوستان زانیاری دراوە. کاک سولەیمان لەبەر هەر هۆکارێک ناوی فەرمیی ئوستانەکە واتە ئازەربایجانی

ڕۆژئاوای گۆڕیوە کردوویەتە "ئوستانی ورمێ" کە لە ئەسڵدا ناوی شاری ورمێیە. هەر ئەم کارە دەرحەق بە ئوستانی کوردستان و ئازەربایجانی ڕۆژ هەڵاتیش کراوە کە لە نەخشەکەدا ناوی ئوستانی سنە و تەورێزیان پێ دراوە؛ تەنانەت لە دەرەوەی چوارچێوەی جوغرافیایی ئێرانیشدا ئوستانی سلێمانی و ئوستانی هەولێر و ئوستانی وان و ئوستانی ئاگری ناوبردە کراون. من سەیرێکی نەخشەکەم کرد و بەدوای دۆزینەوەی هۆکاری مەسەلەکەدا گەڕام کە نەمدۆزییەوە. بەڵام وا هەیە زۆر لە بابەتەکە وورد نەبووبێتمەوە و کاک سولەیمان لە شوێنێکدا بۆچوونی خۆی لەم بارەیەوە ڕاگەیاندبێت. هەرچۆنێک بێت، هیوادارم ئەم ناوگۆڕینە بنەمایەکی زانستی هەبێت نەک سیاسی کە لە حاڵەتی دووهەمدا دەتوانێت زیان بگەیێنێتە بەژنی کارەکە - کارێک کە خۆی لەخۆیدا پرۆفیشناڵە و دەبێ بە هەمان شێوەش ئامادە کرابێت.

بەگوێرەی نووسینی کاک سولەیمان، لە پێکهێنانی نەخشەکەدا، هەموو گۆڕانکارییەکی سنووری شارەکان لە چوارچێوەی ئوستاندا هەتا ساڵی ١٣٨٨ [٢٠٠٩] گیراوەتە بەرچاو و سەرچاوەی ئامارەکانیش سەرژمێری فەرمی ساڵی ١٣٨٥ [٢٠٠٦] ی ئێرانە.

نەخشەکە بە گشتی تەرخانی جوغرافیای ئینسانیی ئوستانەکەکراوە، بەڵام جوغرافیای سروشتیش لە بەشێکیدا ئاماژەی پێکراوە. زانیارییەکانی سەر نەخشەکە بە سێ زمانی کوردی، فارسی و ئینگلیزی ڕاگەیێنراون. بەگوێرەی ئەو زانیارییانە، ئوستای ورمێ [ئازەربایجانی ڕۆژئاوا] سەرجەم ١٧ شارستان، ٣٩ شار و ٢٨٦٣ گوندی گرتۆتەبەر. سەرجەمی دانیشتووانی ئەو شار وگوندانە [لە ئاکامی ئامارەکانی ساڵی ١٣٨٥ دا؟]، ٢٨٧٣٤٥٩ کەسن کە ٥٨% یان کورد و دەوروبەری ٤١% یان تورکن، پاشماوەکەش بریتین لە ئەرمەنی و ئاسۆری و جوولەکە. کارێکی سەرنجراکیشی پێکهێنەری نەخشەکە ئەوەیە لەوێدا ژمارە و شوێنی کوردانی چارداوەڕوو، زاخۆرانی، سەربیانی و موسڵیانیشی ڕاگەیاندووە کە بەگشتی لە حیساباتی ڕۆژانەدا چاویان لێ دەپۆشرێ و کەمتر کەسی خۆیشمان هەیە تەنانەت بە بوونیان لەناوچەکە بزانێت.

دانیشتووانی ئێستای ئوستان بەگشتی کورد و تورکی موسوڵمانن و ژمارەی ئەرمەنی و ئاسۆری و جوولەکە بە تایبەت لە گوندەکاندا زۆر کەمن، دیارە ئەو گۆڕانکاری و لەکەمیدانە، دەبێ لە ئەنجامی پەرەسەندنی هەستی ئایینی موسوڵمانان لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سیاسەتی نامرۆڤانەی کۆماری ئیسلامی لە لایەک و پەرەسەندنی هەندێک ئاڵۆزیی نەتەوایەتی لە لایەکی دیکەوە هاتبێتە ئاراوە کە بەتایبەت دوای شەڕی ئازەری و ئەرمەنی دەیەی هەشتای زایینی لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێران ڕووی دا. نەخشەکە بۆ دوو نەتەوەی کورد و تورک، ئاماری باوەڕپێکراوی ڕاگەیاندووە. ئاماری ئایینی ئوستانیش کەم و زۆر هەمان ئەو ژمارانە دەگرێتەوە کە لە سەرەوەتر بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی ڕاگەیێنرا بەڵام لە بەشی ئاییندا جگەلە موسوڵمانی شیعە و سوننە و کوێرەسوننی و مەسیحی و جوولەکە، دەست نیشانی گۆران یا ئەهلی حەقیش کراوە کە وێدەچێ ژمارەیان لە ئوستانەکەدا گەلێک زۆر بێت.

جگە لەو زانیارییە گشتییانەی ئوستان، هەندێک لە شارەکانیش لە نەخشەکەدا بەشی تایبەت بەخۆیان هەیە و لەوێدا پێکهاتەی نەتەوایەتی و ئایینی دانیشتوان بە ئامار و ژمارە دەست نیشان کراوە. بەڵام ئەو شوێنانە هەموویان شار و ناوچەیەکن کە کورد و تورکیان تێدا نیشتەجێیە واتە بۆ ئەو شار و ناوچانەی کە سەرجەمیان کوردن بەشی تایبەت تەرخان نەکراوە و بۆکان یەک لەوانە. شارە کانی دیکەش بریتین

له مەهاباد، سەردەشت، شنۆ و پیرانشار. ئاشکرایە ئەم کارە بە هەڵە نەکراوە و پێکهێنەری نەخشەکە ویستوویەتی ژمارە و ڕێژەی کورد لە شارە تێکەڵاوەکاندا بخاتە بەرچاو. دیارە دەبێ ئەم کارە بەو ڕوانگەیەوە کرابێت کە ئوستانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا لە بنەڕەتدا ئوستانێکی کوردییە و جگە لەو شارانەی وا سەرجەمی خەڵکەکەی کوردن(مەهاباد و بۆکان و سەردەشت و شنۆ و پیرانشار)، کورد لە شارەکانی دیکەشدا قورسایی هەیە و تەنانەت لە زوربەیاندا کەمایەتی نییە. ئەگەر ئەو کارە نەکراوە هەرکام لەو پێنج شارە بەشی خۆیان لەو دوو خشتەی گەورەیە پێدراوە کە بۆ ناساندنی ژمارەی دانیشتووان و هەروەها ژمارەی گوندەکانی هەموو شارەکانی ئوستان دابین کراوە؛ بۆ نموونە، من ئەم زانیارییانەی خوارەوەم سەبارەت بە بۆکان لەو دوو خشتەیە ڕاگواستووە:

پانتایی شارستانی بۆکان بە گوێرەی دوایین ئامار کە هی ساڵی ١٣٨٨ [٢٠٠٩]یە، ٢٥٤١ کیلۆمیتری دووجا بووە. لە ساڵی ١٣٨٥ [٢٠٠٦] لەچوارچێوەی شارستانەکەدا ١٧٥ گوند هەبوون کە هەموویان کورد بوون. ژمارەی دانیشتوانی شارەکە بەتەنیا ١٥٠٢٩٧ کەس، ژمارەی دانیشتوانی گوندەکان ٥١٥٠٨ کەس و ژمارەی دانیشتوانی شارستان واتە گوند و شار بەسەریەکەوە ٢٠١٨٠٥ کەس بووە.

بەرهەمی زەحمەتەکانی کاک سولەیمان چووکەڵی گەلێک پڕۆفیشناڵ و زانستیانەیە و هیوادارم هەموو لایەکمان یارمەتی بدەین بتوانێت کارێکی هاوشێوە بۆ ئوستانی کوردستان، کرماشان و ئیلام بە تایبەت بۆ ئوستانی خۆراسانی ئێران بەڕێوە ببات کە زانیاری لەسەر کوردەکانی ئەوێ گەلێک کەم دەست دەکەوێت و ئەگەریش ببێت، سەقەت و ناتەواو و چەواشەکارانەیە. دەزانم کاک سولەیمان بۆ مەسەلەی پەیداکردنی پشتیوانێکی وەک ئەنستیتۆ کوردی پاریس کە وێدەچێت یەک لەو دووسێ شوێنەبێت یارمەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی نەخشەکەیەیان دابێت، تووشی زەحمەتی زۆر هاتووە، هەربۆیەش ئەرکی هەموومانە لە درێژەی ڕێگادا یارمەتی بدەین و بە تەنیای نەهێڵینەوە.

دڵنیام نەخشەکە دەتوانرێت وەک بنەمایەکی باش بۆ شیکردنەوەی مێژووی هاوچەرخی کورد لە ناوچەکە سەیر بکرێت و هەربۆیەش هیوادارم توێژێنەرانی جوغرافیا و مێژووی کورد لەدواڕۆژدا لێی غافڵ نەبن.